

Кожний свідомий харків'янин рано чи пізно намагається збагнути зв'язок між історією харківських храмів і історією міста, зв'язок між релігією і культурою Слобожанщини. Тема ця невичерпна, бо знаходяться нові джерела інформації і відбуваються ті зміни в суспільстві, які і ведуть нас до пошуків величного і прекрасного.

Більше 300 років тому на високому валу харківської фортеці піднявся вгору тонкий і вишуканий храм Покрови Пресвятої Богородиці. До нього протягом багатьох років ішли наші предки.

До побудови Покровського храму всі харківські слобідки вже мали свої церкви. У Залопанській і Захарківській слободах їх було аж по дві. Усі церковні споруди були дерев'яними. І тільки в 1685—1688 роках було збудовано перший цегляний храм Харкова — Успенський собор. У цей же період за північним міським валом неподалік від Московських воріт виріс ще один цегляний храм — Свято-Покровський. І вже значно пізніше до нього приєдналась Озерянська церква. Вкупі вони створили єдиний церковний комплекс, який згодом і став осередком культури і науки Слобожанщини.

Як засвідчують історичні дані, Свято-Покровський храм став надією городян на захист і спасіння від зовнішніх ворогів. Освячений у 1689 році белгородським митрополитом Авраамієм, Свято-Покровський храм став основою для пізніше створеного на його території чоловічого монастиря, одного з чотирьох найвідоміших в Україні монастирів.

Озерянська церква, побудована на території чоловічого монастиря більше як 100 років тому, теж являє собою архітектурну пам'ятку минулого. Її було побудовано у базилічному стилі псевдо-візантійських архітектурних форм. За радянських часів її було перетворено на сховище обласного історичного архіву. Бані знесено, дзвони вивезено. У приміщенні церкви ще й досі можна побачити залишки численних полиць. А оскільки архів розміщувався в усьому церковному приміщенні, то його було розбито на три поверхи, від чого дуже постраждали настінні розписи, зіпсовані кріпленням батареї опалення.

Наслідки перебудови страшенно вразили мене, адже чиясь жорстока рука свідомо чи несвідомо вбивала величезні цвяхи кріплень прямо в очі

святих. Спільними зусиллями служителі Озерянського храму і послухники відновленого чоловічого монастиря зробили, здавалось би, неможливе: вивезли сміття і вивільнили від вапна залишки неперевершених церковних розписів. Реставрацію цих розписів доводилося розпочинати двічі. Коли роботи було вже майже завершено, на подвір'ї спалахнула пожежа, яка спричинила продовження руйнування.

І хоча роботи ще дуже багато, храм діє. Щонеділі тут відбувається служба, бувають навіть іноземні делегації. Навіть атеїсти заходять, щоб помилуватись співом одного з найкращих церковних хорів України.

Мені дуже хочеться швидше побачити, яким стане цей храм, адже його було побудовано

на честь Озерянської ікони Божої Матері, яка вважалася харківською святинею. Ця ікона зберігалася у Курязькому монастирі і щороку урочистим хресним ходом переносилася сюди.

Свято-Покровський монастир став осередком науки і освіти Слобожанщини. На його базі відкрився перший харківський навчальний заклад — слов'яно-греко-латинська школа, яка згодом переросла в Харківський колегіум. У колегіумі викладали філософ Сковорода, художник Саблуков, диригент Ведель. Тут навчався перекладач «Іліади» Гнедич, перший клініцист Базилевич, перший електрофізик Петров, архітектор Ярославський. У колегіумі почала діяти перша харківська бібліотека. А в прибавочних класах колегіуму діти вивчали математику, креслення, геодезію, фортифікацію, історію, географію, російську, французьку, німецьку мови і вокально-інструментальну музику. І це у 1768 році!

Атмосфера, яка панувала в монастирі, спонукала до розвитку ремесел та до благодійництва: там годували голодних, допомагали бідним. Монастир і колегіум допомагали один одному, бо на чолі їх стояла одна особа — ректор колегіуму був настоятелем монастиря. Монастир і колегіум стали могутнім фактором морально-просвітительського і культурного розвитку Харкова і Слобожанщини. Наприкінці вісімнадцятого століття, коли царським указом призначалися намісники і губернатори, то виявлялося, що більшість із них становили вихованці колегіуму.

Коли під час екскурсії наш клас проходив ажурними переходами Покровського храму, то всі ми дивувалися не тільки його красі, але і могутності. Хоча, як і кожна установа, Свято-Покровський монастир зазнавав і злетів, і падінь. Злет припав на другу половину сімнадцятого століття, яке відзначалось економічним і культурним піднесенням Слобожанщини. Це піднесення вплинуло не тільки на розвиток освіти, а навіть на зовнішній вигляд храму.

Цей час ознаменувався появою значної кількості родинних артілей, які будували і розписували храми, дотримуючись власних традицій. Втілення таких традицій у побудову монастирських споруд відчутне у Покровському храмі — двоповерховій триглавій будівлі, яка завершувалася дзвіницею. На нижньому поверсі розташовувалася тепла Трисвятительна церква, на верхньому — Покровська літня.

Дивлячись на цю струнку споруду не перестаєш дивуватись її легкості, хоча висота її 49 метрів, а товщина стін досягає півтора метри. Виконано будівлю із великомірної литовської цегли. Архітектурна форма має поглиблення — аркади в нижній частині і світлові грані бань у верхній частині, що і надає споруді легкого вигляду.

Нижня частина Покровського храму зазнала найбільших руйнувань і поки що закрита від людських очей, на жаль, нескоро ми зможемо побачити і її особливості — вітарна частина має форму шестигранника, перекритого зімкнутим цегляним сводом, і має дещо аскетичний вигляд — бо руйнування підвалин призвело до деформації стелі верхнього храму. І навіть металевий каркас покрівлі та металеві гани, вмуровані в стіни для міцності споруди, не допомагають запобігти руйнуванню.

Усі харків'яни хвилюються за долю храму і сподіваються, що споруда витримає, як і раніше витримувала різні прикрощі долі. Адже храм переживав різні занепади. Вперше такий занепад відбувся в 1709 році, після відвідування Харкова царем Петром I під час будівництва нової харківської фортеці. Харків'яни змушені були молитись у слободах, а за Покровською церквою залишилось 87 дворів, вона стала самостійною і бідною.

Злет у розвитку монастиря припадає на другу половину вісімнадцятого століття, коли в Харкові почалася реконструкція за проектом архітектора Квасова, для якої необхідно було відродити монастирські кордони.

Харківський архітектор Васильєв розробив новий проект, запроектувавши на подвір'ї монастиря архієрейський будинок, який і було зведено у класичному стилі.

У вісімнадцятому-дев'ятнадцятому століттях Покровський храм змінився у зв'язку з побудовою кам'яної дзвіниці, а з 1800 року він став кафедральним собором Харківської єпархії. Подальші роки стали періодом розквіту храму і розпочалися роботи по золоченню бань і хрестів, церковні розписи було виконано учителем Іллі Репіна, чугуєвцем Іваном Бунаковим.

З другої половини дев'ятнадцятого століття монастир розбудовується у класичному стилі: зводиться доходний будинок на Бурсацькому узвозі, службові будинки по вулиці Клочківській, монастирські крамниці, уздовж вулиці Університетської, приміщення трапезної на честь Озерянської ікони. А в 1903 році на місці старого корпусу колегіуму виріс новий корпус келій, які і стали останніми монастирськими будовами.

Із сімнадцятого по дев'ятнадцяте століття монастир був місцем погребіння багатьох видатних людей того часу. Там було поховано династію полковників Захаржевських, рід Квіток, харківського єпископа Христофора Судиму, героя 1812 року донського отамана графа Орлова-Денисова. На жаль, їхні могили не збереглися, бо з 1922 року храм став антирелігійним музеєм, після Великої Вітчизняної війни — історичним музеєм, у приміщенні собору розташувався склад господарчих товарів Центрального універмагу, всі інші монастирські приміщення розподілилися за різними установами.

Розписи церков зникли назавжди, залишилися лише їх описи. Але доля людей була ще жахливішою: ченців вислали, дозволивши взяти з собою лише білизну, одяг і взуття. Про їх подальшу долю ми можемо лише здогадуватися.

Змінився час. Восьмого квітня 1990 року Покровський собор було знову освячено, там відбулася перша служба. У 1991 році на базі монастиря було відкрито товариство сестер милосердя та дитячу недільну школу. А 27 квітня 1992 року у Покровському храмі було зібрано Всеукраїнський собор Української православної церкви, на якому обрано митрополита Київського і Всієї України Володимира.

І ось після довгих років забуття набуває свого первозданого вигляду ансамбль Свято-Покровського монастиря. Витончений силует Покровського собору, масивний русько-візантійський стиль Озерянської церкви вражають своєю неповторністю і

красою наших сучасників.

Сподіваюсь, що і надалі Свято-Покровський монастир робитиме свій вагомий внесок не лише в культурні надбання нашого міста, а і в його духовність.